

Aká silná je vôľa prežiť?

POSLEDNÉ ZELENÉ ÚDOLIE

IKAR

MARK
SULLIVAN

MARK
SULLIVAN

POSLEDNÉ
ZELENÉ
ÚDOLIE

Preložila Martina Fedorová

IKAR

Mark Sullivan
THE LAST GREEN VALLEY

Copyright © 2021 by Suspense Inc
All rights reserved.
Translation © 2022 by Martina Fedorová
Jacket design © Shasti O'Leary Soudant
Interior images courtesy of the Martel family
Map: Mapping Specialists, Ltd.
Slovak edition © 2022 by IKAR, a.s.

Z anglického originálu The Last Green Valley
(Lake Union Publishing, Seattle 2021, first edition)
preložila Martina Fedorová.
Redigovala Darina Kližanová.
Korigovala Klaudia Podolcová.
Obálku podľa originálu upravil Augustín Putera.
Technická redaktorka Helena Oleňová.
Vydalo vydavateľstvo IKAR, a.s., Bratislava roku 2022
ako svoju 1 931. publikáciu v elektronickej podobe.
Sadzba a zalomenie do strán ITEM, spol. s r. o., Bratislava.

ISBN 978-80-551-8452-4

*Utečencom, ktorí každý deň s vdakou prispievajú
k obnove tohto národa.*

„Niet ničoho, čo by sme s láskou v srdci
nedokázali prekonať.“

Chen Yeng

PREDSLOV

Všetci vraveli, že taký príbeh z druhej svetovej vojny ako príbeh Pina Lellu, hrdinu môjho historického románu *Beneath a Scarlet Sky* (Pod šarlátovou oblohou), sa mi už nepodarí vytvoriť. S týmto názorom som sa nikdy nestotožnil a ďalej som starostlivo prechádzal desiatky listov a tipov, čo som dostával od pamätníkov z tej doby. Každý z nich bol svojím spôsobom pútavý, no ani jeden nevyhovoval kritériám, ktoré som si stanovil. Chcel som, aby to bol príbeh, ktorý by sa nielen mňa, ale aj mojich čitateľov hlboko dotkol, aby mal potenciál nielen mňa, ale aj mojich čitateľov istým spôsobom zmeniť.

Až v novembri 2017 som dostal pozvanie, aby som o Pinovi porozprával v klube Rotary v mojom rodnom meste Bozeman v štáte Montana. Po besede sa pri mne pristavil istý zubár na dôchodku, aby mi vyrozprával príbeh, ktorý vraj počul od jedného miestneho chlapíka. A ten príbeh ma okamžite chytil za srdce.

O dva dni neskôr som zadal adresu toho človeka do GPS a zistil som, že žije necelé tri kilometre od môjho bydliska. Čím viac som sa k tomu miestu približoval, tým čudnejšie som sa cítil, hoci som vôbec netušil prečo. Až keď som zaparkoval pred domom a vystúpil z auta, uvedomil som si, že sa nachádzam necelých dvesto metrov od miesta, kde som si takmer pred jedenástimi rokmi po prvý raz vypočul príbeh Pina Lellu. Príbeh, ktorý navždy zmenil môj život. Zastal som pred dverami, zaklopal a môj život sa opäť celkom zmenil.

Po prvých pätnástich minútach, keď som sa dozvedel základné údaje rodinného príbehu Martelovcov, som bol ako na ihlách. Po dvoch hodinách mi bolo jasné, že ho musím vyrozprávať a že to bude dôstojný nástupca príbehu, ktorý inšpiroval môj predchádzajúci román. Bolo neuveriteľné, že aj tento som si vypočul v tej istej štvrti, kde som po prvý raz počul príbeh Pina Lellu. Môže to byť vôbec náhoda?

Celých pätnásť mesiacov po tomto stretnutí som zbieral informácie od tých, čo prežili, prehľadával archívy a navštevoval miesta, ktoré boli pre tento príbeh kľúčové vrátane rozvalín opusteného statku na západe Ukrajiny. Odtiaľ som sledoval stopy nebezpečnej, no o to pozoruhodnejšej cesty mladej rodiny utečencov na západ, na voze ťahanom dvomi koňmi, ktorý mnohokrát uviazol medzi ustupujúcou nemeckou a postupujúcou sovietskou armádou, uprostred chaosu posledného roku druhej svetovej vojny.

Šiel som po stopách Martelovcov územím dnešného Moldavska, Rumunska, Maďarska, Českej republiky a Poľska, kde sa ich cesty rozišli: jedna pokračovala na západ, tá druhá sa stáčala naspäť na východ a viedla takmer dvetisíc kilometrov na miesto bývalého sovietskeho tábora pre vojnových zajatcov, do vojnou zničenej oblasti na ukrajinských hraniciach s Bieloruskom. (Uvádzajú sa aj miesta ležiace na území Slovenskej republiky. Pozn. prekl.)

Všade som hľadal pamätníkov a svedkov veľkého putovania, tých, čo prežili holokaust, ale aj vojakov a historikov, ktorí sa venujú téme utečencov a ktorí mi pomohli pochopiť pozadie príbehu Martelovcov. Počúval som nahrávky ľudí, ktorí už dávno zomreli, no stihli zanechať svedectvo svojho utrpenia, a zakaždým som cítil obrovský obdiv k húževnatosti, ľudskosti a nezlomnosti ducha, aké preukázali, čeliac na prvý pohľad neprekonateľným prekážkam a nástrahám osudu.

No hoci som takýmto spôsobom zozbieral mnoho dôležitých informácií, pri písaní tejto knihy som predsa len natrafil na medzery, ktoré materiál, akým som disponoval, nevysvetľoval.

Aby som však tomuto príbehu mohol vdýchnuť nový život, mnohé z nich som vyplnil vlastnou predstavivosťou, takže kniha, ktorú práve držíte v rukách, nakoniec rozpráva príbeh, ktorý nie je ani

vymyslený, ani skutočný. Je to historický román inšpirovaný výnimočným príbehom z druhej svetovej vojny a osudmi hlavných postáv po jej skončení.

Keď píšem tieto riadky, svet sa zmieta v ďalšej kríze. Cesta vpred sa zdá rovnako nebezpečná a neistá ako vtedy, keď sa na ňu vydávali Martelovci. Snívam o tom, že ich príbeh povzbudí tých, ktorí po nej kráčajú, a ukáže im, čo je človek schopný prekonať a zvládnuť aj vtedy, keď sa všetko zdá stratené.

PRVÁ ČASŤ

Veľké putovanie

PRVÁ KAPITOLA

Koniec marca 1944 Rumunský guvernorat Transnistria

Na svitaní zadul studený vietor. Zo severu a východu sem doliehali tlmené výbuchy bômb. Hluk vojny sa každou minútou približoval.

Dvadsaťosemročná Adeline Martelová v ťažkom zimnom kabáte s námahou vyteperila dverami debničku plnú kuchynského riadu a zanesla ju k vozu s dvojjáprahom zakrytému celtou, ktorý stál pred ich skromným príbytkom v bohom zabudnutej dedinke Friedenstal.

V ospalom ráne zarachotil pás otlčeného nemeckého tanku značky Panzer, ktorý prechádzal okolo domu a vyplašil kone. Za ním sa vliekli nákladné autá plné ranených nemeckých vojakov. Adeline počula ich stony a zmučený nárek ešte dlho po tom, ako ju minuli, hoci za nimi nasledovali ďalšie nákladné autá a vozy podobné tomu, ktorý stál pred ich domom, ťahané mulicami či koňmi. Prichádzali od východu a ich siluety sa ostro črtali na pozadí slnka vychádzajúceho za ich chrbtami.

„Mama!“ zavolal na ňu jej mladší syn Wilhelm, ktorý za ňou vybehol z kuchyne.

„Teraz nie, Will,“ zastavila ho Adeline. Ťažko dýchala, keď sa jej konečne podarilo doterigať ťažkú debničku až k zadnej časti voza s celtou natiahnutou na drevenom ráme tak, aby sa pod ňou dalo pohodlne schovať.

„Môžem si vziať toto?“ nedal sa odbiť štyriapolročný chlapček a v natiahnutej ruke držal kameň, jednu zo svojich posledných vzácných trofejí.

„Radšej pohľadaj tú vlnenú čiapku,“ nakazovala mu a debničku položila na voz vedľa tej, ktorú tam doniesla už predtým, s riadom, hrnčekmi a plechmi na pečenie, a ďalšej, v ktorej boli v plechových krabiciach múka, droždie, soľ, korenie, masť a iná poživina.

Spoza rohu vyšiel Emil. Niesol drevený súdok so zatlčeným vekom.

„Koľko tam toho je?“ spýtala sa.

„Osem kíľ sušeného bravčového a desať kíľ hovädziny.“

„Nechala som tu miesto.“

S rachotom ich znova minul tank. Adelin tridsaťdvaročný manžel s prudkým výdychom naložil ťažký sud na voz a priviazal ho k bočnici, aby sa po ceste neodkotúlal.

„Idem do pivnice pre cibuľu a zemiaky,“ povedala. „Periny som už zbalila.“

„Ešte naplním vodný vak,“ stihol povedať, kým ho prehlušil ďalší výbuch na severovýchode.

Spoza domu sa vynoril starší, šesťapolročný Waldemar. Ťahal za sebou zmenšenú, asi meter dlhú kópiu voza s rovnakými bočnicami a plachtou, aj s rovnakými kolesami obitými plechovým pásom.

„Dobrý chlapček,“ Adeline sa usmiala na Walta a kývla hlavou smerom k vozíku. „To sa nám zíde.“ Chytila rúčku a vozík otočila. „Poďte so mnou. Rýchlo. Potrebujem vašu pomoc.“

Obaja chlapci rezko vykročili za mamou smerom k pivnici, aby jej pomohli naložiť zásoby zemiakov, cibule a repy, ktoré na malom vozíku priviezli k veľkému vozu. Na ceste bolo aj teraz mnoho nemeckých nákladných áut a obrnených vozidiel, ale aj desiatky povozov a koní. Smerovali na západ a usilovali sa vybojovať si náskok oproti postupujúcej Sovietskej armáde.

Vo vzduchu zavoňal pach konských výkalov, výfukových plynov, benzínu a ľudského potu. Hluk, studený vietor, ktorý hlásil blížiacu sa metelicu, nechutná zmes pachov a nepokoj koní, to všetko spôsobovalo, že Adeline bola čoraz nervóznejšia, keď chvatne prekladali

zásoby z pivnice do jutových vriec. Emil zatiaľ priväzoval k vozu veľký vak z povoskovaného plátna so zásobami pitnej vody spolu s vedrom, ktorým naberali zo studne vodu.

Nad ich hlavami, len o niekoľko kilometrov južnejšie, preletelo nemecké bojové lietadlo a zanechalo na nebi dymovú stopu.

„Mama,“ ozval sa Walt. „Neznášam ten hluk.“

„Práve preto odchádzame,“ povedal Emil. Nakladal jutové vrecia na rebriniak a úkosom zagánil na Adeline. „Mali sme odísť už dávno, vtedy keď odchádzali rodičia.“

„O štvrtvej ráno sme nijako nemohli byť zbalení... aj tak by na nás nepočkali. Ako zvyčajne,“ ohradila sa. „A potom...“

„Čo potom?“

Zadávala sa na tank, ktorý sa s hrmotom valil popri ich dome. Pristúpila bližšie k manželovi a polohlasom dodala: „Si si istý, Emil? Naozaj si myslíš, že je to dobrý nápad, utekať takto s nacistami?“

Emil sa zamračil a precedil pomedzi zuby: „Môžeme zostať a čakať na medveďa, ktorý nás, ako vieme, všetkých zabije alebo mňa s chlapcami zabije a teba znásilní, alebo nás pošle na Sibír. Alebo utiecť s vlkami, ktorí nás ochránia, kým sa dostaneme na západ. Uteiecť pred vojnou. Pred všetkým.“

Pred tromi dňami u nich zaklopal nemecký esesák a ponúkol im ochranu, ak sa rýchlo zbalia a pôjdu s nemeckou armádou. Keď odišiel, pohádali sa a hádali sa niekoľko hodín. Aj teraz sa naňho pozrela, zmietaná pochybnosťami, či sa rozhodli správne, no s pocitom, ktorý vedľa Emila mala odjakživa. Poznala jeho výbušnosť, ale aj vnútorný pokoj a odvahu, a vedela, že je to nielen dobrý chlap, ale aj muž preverený mnohými skúškami, bojovník, ktorý má všetky predpoklady na to, aby ich ochránil.

„Dobre,“ prikývla nakoniec. „Utečieme s vlkami.“

„Čo bude s naším vozíkom?“ naliehavo sa ozval Walt.

„Nájdeme preň miesto na voze, neboj sa,“ upokojoval ho Emil.

Zodvihol sa surový, mrazivý vietor. Z hniezda suchej trávy po Adelinej ľavici schmatol zošúverený list z lanskej jesene, zatočil ním, prevrátil ho párkrát vo vzduchu a potom ním zakrúžil okolo nej a chlapcov v čudnom skackavom tanci, až kým ho znovu vrátil na

zem. Pripomenulo jej to jeden dávny večer, keď k nej podobný závan studeného vetra privial dokrčenú bankovku. Aj tá okolo nej poskakovala vo vetre ako tento list, ako odpoveď na zúfalú modlitbu zo samého dna jej duše.

Adeline naposledy zašla do kuchyne. Suchý list aj tá dávna spomienka v nej rozjatrili čudný smútok, trpko chutili na jazyku, a predsa očarúvali svojou tajomnosťou, naplnili jej dušu úžasom, a predsa boli svojím spôsobom desivé.

Ako každá veľká zmena v mojom živote, ktorú privial vietor.

Emilovi sa konečne podarilo uviazať vozík k zadnej časti voza.

„Nebudete naň stúpať, dobre?“ obrátil sa na synov.

„Keď budete chcieť vystúpiť, počkajte, kým ho odviažem.“

Walt prikývol. Will sa opýtal: „Kedy odchádzame, papa?“

„Len čo príde mama,“ povedal otec, „a stará mama s tetou. Bežte na záchod, ak vám je treba.“

Obaja chlapci sa rozbehli k latrine konča záhrady. Zapriahnuté valachy, Odin a Thor, nepokojne zaspätkovali, vyrušené rachotom ďalšieho tanku. Emil ich musel rýchlo uchlácholiť. Boli to dobré kone, zdravé a mocné, opatrované starostlivo a s láskou. Zvyknuté orať a voziť náklad. Ak pôjdu, najmä do kopca, pomaly a ak sa im vyhne zranenie či nedajbože niečo horšie, určite ich zavezú poriadne ďaleko.

Zadíval sa na dom, ktorý postavil vlastnými rukami, a sťažka prehltol guču ľúlosti a výčítiek, ktorá mu navrela v hrdle. Dom je len dom. Postavia si druhý. Dávno, hoci za cenu veľkej bolesti, pochopil, že v živote sa neradno na niečo upínať, že je pochybné myslieť si či uveriť, že niečo zostane navždy rovnaké. Pohľadom zablúdil k streche a zrazu videl samého seba pred dvomi rokmi, ako na tom istom voze ide do mesta Dubossary, takmer tridsať kilometrov na západ, aby odtiaľ priviezol rezivo na jej stavbu.

Potriasol hlavou, aby zahnal spomienky, a obrátil sa domu aj streche chrbtom.

„Čo Boh dal, Stalin vezme preč,“ zašomral Emil a viac sa za do-

mom, ktorý tam stál len a len vďaka sile a usilovnosti jeho rúk, neobzrel. V Emilovej mysli a v jeho srdci sa dávno rozpadol na prach alebo ľahol popolom.

Zo severu znovu zarachotila delostrelecká paľba. Nebolo to síce dosť blízko na to, aby sa im pod nohami zatriasla zem, no na nebi sa pomaly vzpínali kúdoly dymu a bolo jasné, že bojová línia pokročila nie viac ako nejakých deväť či desať kilometrov od ich domu. Po prvý raz naňho s temnou jasnosťou doľahlo, čo ich možno po ceste čaká, až sa mu podlomili kolená a musel sa zachytiť voza. Náhle sa ocitol v tom septembrovom dni roku 1941, keď presne tak isto hľadal oporu. Pálilo poludňajšieho slnko, cvrlikali svrčky a on si rukou chytil žalúdok a vyvrátil jed a žlč, ktoré v ňom vzkypeli. Zúrivo zagánil na nebo a pohrozil mu pästou s takou zatrpknutosťou a hnevom, až sa mu opäť dvihol žalúdok.

So živou spomienkou na ten deň a prstami krčovito zovretými okolo drevenej bočnice voza, sa Emil chytil za srdce, ktoré ho zrazu prudko zaboľelo. *Pamätám si to. Pamätám si, ako to bolelo, keď mi zaživa vyrvali dušu z tela.*

—

Adeline vybehla z domu, v náručí niesla posledných pár vecí, ktoré tam nemohla nechať. Chlapci sa práve vracali od latríny.

„Už ideme?“ spýtal sa Will.

„Áno,“ prikývla a otočila sa k manželovi. Emil sa jednou rukou opieral o voz, druhou sa v predklone držal za srdce. Oči mal zatvorené, tvár znetvorenú v bolestnej grimase, lapal po dychu.

„Emil!“ vykrikla a rozbehla sa k nemu. „Je ti niečo?“

Strhol sa a zadíval na svoju ženu, akoby vystúpila z desivej nočnej mory. Až keď si uvedomil, na koho sa pozerá, vydýchol. „Nič.“

„Vyzeralo to, akoby ťa bolelo srdce.“

„Čosi ma tam pichlo, ale už je to preč,“ vystrel sa a chrptom dlane si zotrel z čela pot. „Som v poriadku.“

„Nie si,“ pokrútila hlavou. „Si bledý ako stena, Emil.“

„Už to prešlo. Nič mi nie je, Adella.“

„Oma s Maliou idú!“ vykrikol Will.

Adeline starosti o manželovo zdravie na chvíľu ustúpili, keď zočila svoju mamu. Sedela na kozlíku dreveného rebriniaka a držala opraty dvoch poníkov, ktoré sa horko-ťažko prepletali chaotickou karavánou utečencov a vojakov porazeneckej armády smerujúcou na západ.

Výraz tváre Lydie Losingovej bol dnes o čosi tvrdsí a sústredenejší než zvyčajne, no aj dnes, vo svojich päťdesiatich štyroch rokoch, bola oblečená rovnako ako vždy za posledných pätnásť rokov, v tmavosivej a čiernej, ako sa na vdovu patrilo. A ako zvyčajne aj teraz čosi vykladala Adelinej sestre. Tá mala tridsaťpäť a mierne sa odklášala od svojej matky, prikyvovala, usmievala sa a mlčala. Malia mala pätnásť, keď ju nešťastne kopla mulica a spôsobila, že zostala v mnohých ohľadoch ako dieťa, hoci vo veľa iných veciach bola zasa omnoho múdrejšia než všetci ostatní. Pozrela sa na Adeline a žmurkla.

Znovu sa ozvala paľba, tentoraz tak blízko, až sa im zachvela zem pod nohami. Nebo preťali dráhy štyroch nemeckých stíhačiek, za nimi v tesnom závese im ponad hlavy preletelo šesť sovietskych. Zaštekali guľomety.

„Páni!“ ohromene zvýskol Will.

„Mama!“ vystrašene vykrikoval Walt a krčovitou objal Adeline okolo pása.

—

„Všetci do voza!“ zakričal Emil a bežal odviazať kone od stromu.

Keď už držal opraty v rukách a skontroloval, že obaja chlapci sedia učupení pod celtou a Adeline vedľa neho na kozlíku, zakričal na svokru: „Podme odtiaľto čo najďalej! Tak ďaleko, ako sa len bude dať!“

„Tak rýchlo, ako to zvládnu moje poníky!“ odpovedala mu Lydia.

Emil uvoľnil jednoduchú pákovú brzdu a cmukol na kone, ktoré sa zapreli do naloženého voza. Najprv sa do pohybu dávali len veľmi pomaly, no postupne nabrali rýchlosť a nakoniec sa im podarilo vklznuť medzi ostatné vozy a skupinky peších utečencov, ktorí si svoj majetok niesli na pleciah v jutových vreciach a so závišťou v očiach ustupovali vozu Martelovcov.

Už došli na koniec dediny a míňali Emilov rodičovský dom, miesto, kde prežil svoje detstvo. Dvere na dome boli dokorán. Na dvore nezostalo nič, čo by stálo za záchranu.

Emil v zárodku zapudil všetky spomienky na detstvo či posledné roky strávené vo Friedenstali. Je koniec. Emil, ktorý to zažil, už neexistuje. Pre Emila sa v tej chvíli celý jeho doterajší ubolený život rozpadol na prach.

—

Adeline sa po boku svojho manžela prázdny pohľadom lúčila so známymi dvormi, pred očami sa jej mihali duchovia dávnych priateľstiev, hrajúcich sa detí a rodičov. V ušiach jej zneli žatevné a mnohé iné piesne, keďže kedysi sa život dediny riadil pevným poriadkom ročných období a poľných prác.

Pamätala si aj lepšie časy. V roku 1922, to mala sedem, sa i ona viezla na voze, ako bol tento. Akurát sedela vzadu, tam, kde teraz sedeli chlapi, obložená košíkmi plnými jedla, ktoré nachystala jej mama pre žencov. Kosili žito, vzduch bol prežiarený slnkom a voňal všetkým bezpečným a dobrým, čo poznala. Prvý kôš zanesla otcovi, ktorý obsluhoval mláťačku.

Karl Losing mal na svoju mladšiu dcérku slabosť, a keď zbadal, ako mu nesie obed, doširoka sa usmial. Sedávali spolu pri obede počas žatvy každý deň, v tieni mláťačky, jeden vedľa druhého. S pohľadom upretým na lány obilia žuli čerstvo upečený chlieb s klobáskou a pili studený čaj.

Vtedy sa cítila v bezpečí, obklopená láskou, a všetko, čo tvorilo jej život, z celého srdca milovala.

„Budeme tu žiť navždy, čo povieš, papa?“ spýtala sa vtedy malá Adeline otca.

„Navždy a ešte jeden deň, dieťa moje,“ usmial sa. „Ak len nevyhrajú tí smradľaví bolševici a nepodhodia nás vlkom.“

Dnes, takmer o dvadsať rokov neskôr, na takom istom voze, ktorý sa kymácal preč z Friedenstalu, si Adeline živo spomenula, ako ju vtedy otcove slová roztrpčili. Ešte dlho sa obzerala ponad plece v strachu, že z lesa znenazdajky vybehnú vlci, aby ich roztrhali na kusy.

A cítila sa tak aj teraz, keď odchádzali z rodnej dediny. Za chrbtami im vychádzalo slnko a rachotila streľba. Míňali polia, ktoré čakali na jarnú orbu, stromy, ktoré vyhánali prvé lístky, aj štebotajúcích vtákov na belasom nebi.

Nechávali za sebou zničené sny pochované pod ťarchou hladomoru a vojny.

Nad hlavami im opäť zahučali nemecké bojové lietadlá smerujúce k vojnovému frontu.

„Kam ideme, papa?“ spýtal sa Walt úzkostlivým hláskom.

„Na západ,“ odvetil mu Emil. „Čo najďalej na západ. Možno až za more...“

„Za more?“ prekvapene sa k nemu otočila Adeline. Tá predstava ju vydesila.

„Prečo nie?“ manžel stisol pery a pozrel na ňu kútikom oka.

Vyhĺkla prvé, čo jej zišlo na um. „Nevieme plávať.“

„Naučíme sa.“

Ozval sa Will: „Ale prečo ideme na západ?“

„Lebo je tam lepší život,“ trpezlivo odpovedal Emil.

Zaerdžal kôň, ktosi zakričal, za ich chrbtami sa strhol chaos. Káry a vozy, tanky aj nákladiaky zrazu zastali. Ozvali sa výkriky a nárek.

Walt vykukol spod cely.

„Do jedného voza vrazilo nemecké nákladné auto. Len kúsok odtiaľ, kde je *Oma*,“ hlásil. „Všetko sa vykotilo. Aj kôň. Asi má zlomenú nohu, nevie vstať.“

Emil cmukol na Odina s Thorom, aby pridali do kroku a dobehli vozy pred nimi.

Will sa mračil. Preliezol cez voz a výskriabal sa matke do lona, aby sa k nej pritúlil. „Povedz mi, aké to bude, mama.“

„Čo?“ nechápala Adeline, no hneď si ho privinula a upokojujúco ho knísala.

„Ten západ. Aké to na tom západe bude?“

Pohľadila ho po tvári, zadívala sa mu do očí a usmiala sa. „Bude tam nádherné zelené údolie obklopené horami a lesmi. A na tých horách bude stále sneh. Údolím bude tiecť rieka a všade budú úrodné polia,

v záhradách bude rásť zelenina, aby sme mali čo jesť, a papa nám tam postaví dom a potom už budeme navždy spolu a nič nás nerozdelí.“

To Willa upokojilo. Chlapček sa spokojne usmial.

„A bude tam veľa iných detí a my sa s nimi budeme hrať,“ dodal.

Adeline sa usmiala a pohľadom pohľadila jeho tváričku, takú nevinnú a plnú nádeje, až jej stislo srdce. Poštekli ho pod bradou. „Určite tam bude veľa detí, s ktorými sa budete hrať, ale aj veľa práce, ktorú treba urobiť. Ale budeme šťastní a vy dvaja vyrastiete a budete môcť robiť všetko, po čom vám srdce zatúži.“

„Čo to znamená?“

Emil sa usmial na syna. „Že sa budete môcť stať tým, kým budete chcieť, nie tým, kým vám niekto prikáže byť.“

„Ja budem ako ty, papa,“ zamračil sa Will a privrel očká.

Adeline sa pozrela na manžela, usmieval sa, a ponad plece skontrolovala Walta. Usalašil sa medzi nákladom a podriemkaval.

Znovu pozrela na Emila, no už sa neusmieval. Pery mal bolestne skrivené.

„Určite si v poriadku?“

Nahlas si grgol. „A je to. To preto som mal ten kŕč.“

Po chvíli sa predsa len ozvala znova. „Nájdeme ho, však, Emil? Údolie, v ktorom si vybudujeme svoj nový domov? Miesto, odkiaľ už nikdy nebudeme musieť odísť?“

Emil opäť stisol pery. Mykol plecom, no nepozrel na ňu. „Ktosi mi raz povedal, že ak o niečo neprestajne prosíš a modlíš sa za to, jedného dňa to určite dostaneš.“

„To som predsa bola ja,“ nechápavo sa zamračila Adeline. „Poču-
la som to od pani Kantorovej.“

„Ja viem.“

„To je predsa božia milosť, Emil. Boh načúva prosbám toho, kto sa k nemu obracia s úprimným srdcom. Veríš v božiu milosť, však?“

„Adeline, po tom všetko, čo sme ty a ja na vlastné oči videli a zažili, musím povedať, že niekedy naozaj neviem, či nás Boh počuje, a pochybujem, či nám to dá niekedy najavo. Ale môžem ti povedať, v čo stále verím.“

„Čo je to?“

„Nech by sme došli kamkoľvek, bude to tam lepšie než v pekle, ktoré sme tu zažili.“

Karavána sa vyšplhala na nízke návršie a zamierila na sever. Adeline sa posledný raz obzrela za životom, ktorý opúšťali. Studený vietor sa náhle zmenil v ostrý severák. Znovu začula rachot kanonády, z pahorkov za dedinou stúpал dym.

„Máš pravdu,“ prikývla. „Kdekoľvek to bude lepšie než tu.“

DRUHÁ KAPITOLA

November 1929 Schöenfeld, Ukrajina

Elektrická žiarovka zablikala a zhasla. Štrnásťročnú Adeline Losingovú to neprekvapilo. Čakala, že znovu vypnú elektrinu. Pohotovo zažala petrolejku visiacu nad umývadlom v školskej kuchyni, kde po vyučovaní vypomáhala. Potrebovala vydrhnúť posledný obrovský hrniec a v bruchu jej škvákalo od hladu. Ani to nebolo nič nezvyčajné. Pohľadom zablúdila k papierovému vrečku so zemiakovými šupami a napadlo jej, ako ich asi mama uvarí, no pritom jej v bruchu zaškvákalo ešte mocnejšie. Rýchlo hrniec doumývala a postavila na miesto.

Dve hodiny, pomyslela si Adeline, keď si utierala ruky. Dve hodiny života za pár rubľov a kilo zemiakových šupiek. Stojí to za to?

Sotva jej otázka doznela v mysli, keď sama seba zahriakla. Nesmie takto premýšľať. Spochybňovať to, čo človek robí a akú plácu za to dostane, za to mohol za vlády Josifa Vissarionoviča Stalina draho zaplatiť. Čím viac na to myslí, tým viac riskuje, že jej niečo vyklízne. Niečo, čo by mohla trpkou olútať. A čo s ňou bude potom?

Zostane napospas vetru a vlkom, ako vravieval otec. To s ňou bude. Zostane vydaná napospas vetru a vlkom na nejakom studenom, bohom zabudnutom mieste.